

FATA PĂDURII – CONSIDERAȚII DIALECTALE*

Ioan-Mircea FARCAȘ**

The Forest Girl – dialectal considerations

Abstract: The dialectal text transcribed below provides interesting information not only for those who manifest a keen interest in dialectology, but also for ethnographic and folklore research, since, in addition to the linguistic features that are present, we are narrated information related to an exceptional event in the life of the informant, namely the fact of encountering the legendary Forest Girl.

The linguistic features present in this relatively recently collected text highlight the resistance of the dialectal characteristics that make it possible to maintain the subdialect of Maramures.

Keywords: *dialectal text, dialectal feature, linguistic feature, subdialect*

Textul dialectal transcris mai jos oferă informații relevante nu numai pentru cei interesați de dialectologie, ci, deopotrivă, și pentru cercetări etnografice și folclorice, deoarece, pe lângă caracteristicile lingvistice care apar, ne sunt relatate informații legate de un eveniment excepțional din viața subiectului informator, anume acela al întâlnirii cu legendara *Fata pădurii*.

Sistemul de transcriere fonetică utilizat în materialul de față se bazează pe sistemul **Atlasului lingvistic român (ALR)**. Textul cules din localitatea Ieudeste redat în transcriere fonetică pe coloana din stânga, iar pentru ca materialul de față să poată fi cât mai accesibil, l-am prezentat pe coloana din dreapta într-o transcriere simplificată, "literarizată", urmând și curentul actual care impune acest lucru.

1. Transcrierea literarizată. Pentru o „decodare” a transcrierii literarizate în conformitate cu trăsăturile specifice pronunțării maramureșene, facem următoarele precizări:

- dentalele palatalizate urmate de vocala *e* sunt "literarizate" prin consoană + *i*. De exemplu: [d'e] = *die* "de"; [múnt'e] = *muntie* "munte"; [négru] = *niegru* "munte"; [rál'e] = *rălie* "rele";
- labialele palatalizate urmate de *e* sunt rediate "literarizat" prin consoană/ grup consonantic + *i*: [colíbd'el'e] = *Colibdielie* "Colibele";
- consoana [d] este redată prin grupul consonantic *dz*: [díl'e] = *dzâlie* "zile";

* Text cules de la Chindriș Părăscă, 77 ani, din Ieud, în 2010.

** Conf. univ. dr., Departamentul de Filologie și Studii Culturale, Decan al Facultății de Litere, Centrul Universitar Nord din Baia Mare, Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, str. Victoriei, nr. 76, Baia Mare, Maramureș (mircea.farcas@cunbm.utcluj.ro)

- africaterile prepalatale rostite "dur" (caracteristice subdialectului maramureșean), notate [č, ģ] în sistemul ALR, sunt redată "literarizat" prin $c + (e), (i)$, respectiv $g + (e), (i)$ urmate de una din vocalele $a, ă, â, î$ pentru a indica pronunția "dură" (care antrenează modificarea vocalelor e, i în $ă, î$ după $č, ģ$). Exemplu: [čăl] = $c(e)ăl$ "cel"; [čăr] = $c(e)ăr$ "cer"; [cul'ėġăm] = $culég(e)ăm$ "culegem"; [răġă] = $răg(e)ă$ "răgea";
- diftongii [oa], [ea], care se monoftonghează în graiurile de nord-vest la [o], [é], sunt redați prin vocalele respective cu accent, adică [o] = ó: [pistó'e] = *pistólie* "pistoale" și [é] = é: [tîné'm] = *tîniém* "țineam".

2. Transcrierea fonetică. Valoarea semnelor speciale folosite în transcriere este următoarea:

Pentru vocale:

ɛ – vocală anterioară, deschisă, în cuvântul [vɛd'e] "vede".

o – vocală posterioară, deschisă, în cuvântul [pó'e] "poate".

ɛ̃ – semivocală palatală semideschisă

ĩ – semivocală palatală închisă

õ – semivocală labială semideschisă

ũ – semivocală labială închisă

Pentru consoane:

č – africată palato-alveolară surdă (tipică Maramureșului, cu elementul fricativ [ʃ]), întâlnită în cuvântul [čăr] "cer".

ģ – africată palato-alveolară sonoră (cu elementul fricativ [j]), întâlnită în cuvântul [ģăr] "ger".

k – oclisivă palatală surdă, întâlnită în cuvântul [k'in] "chin".

ġ – oclisivă palatală sonoră, ca în cuvântul [ġem] "ghem".

d' – oclisivă dentală palatalizată sonoră, ca în cuvântul [d'in] "din".

t' – oclisivă dentală palatalizată surdă, ca în cuvântul [găt'ėjă] "găteje".

đ – africată dentală sonoră, ca în cuvântul [đi] "zi".

l' – sonantă dentală laterală palatalizată, ca în cuvântul l'émne "lemne".

ń – sonantă dentală nazală palatalizată, ca în cuvântul níč "nici".

Trebuie notat că în graiurile maramureșene oclusivele palatale primare [k] și [ġ] se confundă, de cele mai multe ori, cu sunetele rezultate din palatalizarea dentalelor, [t'] și [d'].

făta pădurii

[Ce știi, moașă, de fata pădurii sau de mama pădurii?]
 ă / ım aduc amint'e că am mǎrs cu tǎta la fîn la stînișu óre și o pus pǎ car / că meré tǎtǎ lúmea nu meré ca amú [...] meré cu nópt'e / încǎ nu ierǎ dîuǎ bîne și ierám p-acólo / sosîț / p-on d'al mǎre și cu vǎca și cu cálu / cáru ierǎ ... ıl țîné cu mîncáre și cu șǎ și o dus cálu d'e cǎpǎstru și l-o pus napóia carului / nǒ / și io am fost napóicu-o vargǎ / țîném sǎ nu rămîie vǎca / merém clipocî n / drúmuril'e rǎl'e / pt'étri / bolován ...

[Dimineață tare?]
 dǎrǎ cǎ / la vo tri / d'imińǎta / d'e la tri / dǎrǎ / și nu núma nuoi / așǎ meré lúmea / ș-acólo am sosî t între izvu órǎl'e cǎl'e / sǎ-ntorcǎ drúmuril'e în mai múlt'e ... nǒ / dirécții / ș-apoi acólo ierǎ / ș'tiém c-am mai umblát nuoi p-acólo / ierǎ o pt'etróie mǎre / o stîncǎ mǎre / acólo și mîncáu ómini cît'odátǎ pǎ pt'etróia acǎie // acólo o fost așǎ o momúie hí dǎ / nágrǎ / și ie / da io n-am vǎdút-o cǎ o fost și nópt'e ș-am fo și-nǎpuoi și m-am dus și clipocînd / pót'i cǎ / da núma l-am vǎdút pǎ tǎta cǎ ș-o luát clópu d'in cap / ș-o luát clópu d'in cap și o făcút cručǎ și o dîs: "dómne / d'epárt-o / dómne / d'e cǎtǎ noi!" nǒ / cǎ tǎta o fost on om așǎ tǎre cumint'e și și d'est'ept

Fata pădurii

Ă, ım aduc amintie că am mǎrs cu tata la fân la Stânișuóre și o pus pǎ car, că meré tǎtǎ lumea nu meré ca amú [...] meré cu nóptie, încǎ nu iera dzǎuǎ binie și ieram p-acolo, sosâț, p-on dial mare și cu vaca și cu calu, caru iera ... ıl țânié cu mǎncare și cu șǎ și o dus calu die cǎpǎstru și l-o pus napoia carului, no, și io am fost napoi cu-o vargǎ, țâniém sǎ nu rămâie vaca, merém tăt clipoc(i)ân, drumurile rǎalie, ptietri, bolovani...

Darǎ cǎ, la vo tri, diminiața, de la tri, darǎ, și numa nuoi, așǎ meré lumea,
 ș-acolo am sosât între izvuórale c(e)ǎlie sǎ-ntorc(e)ǎ drumurile în mai multie ... no, direcții, ș-apoi acolo iera, știém c-am mai umblat nuoi p-acolo, iera o ptietróie mare, o stâncǎ mare, acolo și mǎncau óminii cǎtiodatǎ pǎ ptietróia ac(e)ǎie. Acolo o fost așǎ o momúie hǎdǎ, niagrǎ, și ié, da io n-am vǎdzut-o cǎ o fo nóptie ș-am fo și-nǎpuoi și m-am dus clipoc(i)ând, póti cǎ, da numa l-am vǎdzut pǎ tata cǎ ș-o luat clopu din cap, ș-o luat clopu din cap și o făcut cruc(e)ǎ și o dzǎs: "Dómnie, diepárt-o, Dómnie, die cǎtǎ noi!"
 Nó, cǎ tata o fost on om așǎ tare

șî / nq // șî-n vrémea acăia / io
cînd o đîs așăm-am uitát pá
fugă așă-nai înt'e ș-am văđút o
mămilóie máre d'i pá stînce
acăia c-avé așá néșt'e d'inț
marî așá nai înt'e néșt'e d'inț lüğ
/ îm páre că ș-ámu-i văđ șî s-o
luát ș-o ieșít acólo p-o rîpă /
p-o ... ș-o huiít tăț iézurii șî
ioi d'e mîne / n-am audít
nimnică fără că huitúra acăie
d'e găt'ėjă pí n-o fugít ...
[O fugit?]

o fugít / dáră / o fugít / cînd o
făcút táta crucă / io n-am știút /
șt'ii că iel ș-o făcút ... am văđút
că ș-o luát clopu d'in cap șî o
făcút crucă / șî ie-n vrémea
acăie o fugít / o fugít așá șî /
dáră d'e acólo cum am apucat
așá să văđ șî ieu că-i / atáta i-
am văđút așá ... hí dă o
mămilóie máre / hí dă șî néșt'e
d'inț marî așá / nu șt'iu că
molfăie / mni să pără mñe așá
că avé căpă a mîná ...

[Ceapă?]

căpă [...] / nq / ș-ápi n-am dus
șî mñ-o spus táta / c-am đîs că:
"c-o fo acăie / hăi tá? óre că
fel' d'e animál o fo acála?" o
đîs ... đí că ... nu șt'iu cum đí că
așá că "mí ie-l únd'e o-nsărát!
mí ie únd'e o-nsărát căc o fo
fáta pădúrii" / da đí că: "n-are
nimnică cu noi că noi hé făcăm
crucă șî nu s-aprópt'ie / nu t'i
t'eme / fără grîjă si!" nq //

cumintie șî șî dieștiept șî, no.
Șî-n vremea ac(e)ăia, io când o
dzâs așă m-am uitat pá fugă
așă-naintie ș-am vădzut o
mămilóie mare di pá stânca
ac(e)ăia c-avé așá nieștie dinț
mari așá naintie nieștie dinț
lungi, îm pare că ș-ámu-i văđ șî
s-o luat ș-o ieșát acolo p-o râpă,
p-o ... ș-o huit tăț iezurii șî ioi
die minie, n-am audzât nimnică
fără ca huitura ac(e)ăie die
gătiejă pân-o fug(i)ât ...
O fug(i)ât, dară, o fug(i)ât, când
o făcut tata cruc(e)ă, io n-am
știut, știi că iel ș-o făcut ... am
vădzut că ș-o luat clopu din cap
șî o făcut cruc(e)ă, șî ie în
vremea ac(e)ăie o fug(i)ât, o
fug(i)ât așá șî, dară die acolo
cum am apucat așá să văđ șî ieu
c(e)ă-i, atáta i-am vădzut așá ...
hâdă o mămilóie mare, hâdă șî
niește dinț mari așá, nu știu
c(e)ă molfăie, mni să pără mñie
așá că avé c(e)apă a mână ...

C(e)apă [...], nó, ș-ápi ni-am
dus șî mni-o spus tata, c-am
dzâs că: "C(e)-o fo ac(e)ăie, hăi
ta"? Ore c(e)ă feli die animal o
fo ac(e)ála?" O dzâs ...
dzâc(e)ă așá că "mâie-l unde
o-nsărát! Mâie unde o-nsărát
căci o fo fata pădúrii", da
dzâc(e)ă: "n-are nimnică cu noi
că noi ne fac(e)ăm cruc(e)ă șî
nu s-aproptie, nu ti tieme, fără
grijă si!", nó.

Textul redat mai sus în transcriere dialectală, dublat de o transcriere mult simplificată, care permite o lecturare cât mai apropiată de pronunția locală, se caracterizează prin trăsături grupate pe nivelurile clasice: fonetică, morfologie și lexic. După cum se poate lesne remarca, cele mai multe trăsături sunt cele care trimit la nivelul foneticii, iar cele care fac referire la nivelul morfologic și al vocabularului sunt mai puține.

Astfel, întâlnim:

1. TRĂSĂTURI FONETICE

1.1. Vocale

- Vocala *e* atonă înregistrează o tendință de închidere
-*e* aton se închide la *i* cu mare frecvență:
ómini 'oamenii'; *pót'i* 'poate'; *pt'étri* 'pietre'
- Înregistrăm prezența unui *é* accentuat, înaintea unei silabe care conține un alt *e*, fenomen prin care zona cercetată se înscrie în aria nordică ce cuprinde subdialectele vestice, bănățean și crișean, pe lângă cel maramureșean, dar și unele graiuri din Transilvania¹:
nu t'i tême 'teme'; *vrémęa* 'vremea';
- După consoanele, *z*, - primare², *ș*, *j*, *ț* și uneori *r*, rostite dur în Maramureș, atât la sud, cât și la nord de Tisa:
 - Vocalele palatale *e*, *i* trec la vocalele centrale corespunzătoare *ă*, îndupă consoanele *ș*, *j*:
ș: jeșt 'ieșit';
j: găt'ęă 'găteje';
 - [i] final, asilabic, amuțește după *ș*, *j*, *ț*, *đ*, *z*³: *dinț* 'dinti';

1.2. Diftongi:

- După consoanele *r*, *s*, *t*, *ț*, *đ*, *z* rostite dur, diftongul *ęa* se monoftonghează la:
 - în poziție finală, sub accent, după *r*, *ț* diftongul *ęa* se monoftonghează în *ă*:
să-ntorcă 'se-ntorcea'; *đică* 'zicea';
 - sau *ę:avę* 'avea'; *merę* 'mergea'; *să părę* 'se părea'; *ținę* 'ține';
- Diftongul *oa* (*ua*) se monoftonghează la *ó*⁴, ca în subdialectele vestice. După I. Pătruț (1953, 212)⁵, această monoftongare s-a realizat prin influența maghiarei, unde nu există acest diftong:

¹ Vezi și R. Colciar (2012, 76).

² Numim consoane primare, *z* pentru a le diferenția de stadiile *s*, *z* rezultate din palatalizarea labiodentalelor *f*, *v*, palatalizare specifică subdialectului maramureșean.

³ Fenomen cu implicații în morfologie, amuțirea lui *i* final asilabic după aceste consoane duce la omonimia singularului cu pluralul.

dǒmne 'Doamne'; *nǒpt'e* 'noapte'; *ǒmini* 'oamenii'; *pt'etrǒje* 'pietroaie';
pǒt'i 'poate';

- Diftongul *ej* devine *ij* sau *i*: *tri* 'trei';
Diftongul *ia* > *ie*: *molfăie* 'molfaia'; *șt'ie* 'știam';

1.3. Consoane

- Se păstrează fonetismul arhaic *ǰ*⁶ (<lat. *d* + *i*, *e*):
auǰit 'auzit'; *ǰis* 'zis'; *ǰiuă* 'ziuă'; *n-am văǰut-o* 'n-am văzut-o';
- Labialele *p*, *b*, *m* sunt palatalizate⁷. Din palatalizarea lui **p**, **b**, **m** se obțin fonetismele **pt'**, **bd'**, **mń**⁸:

Se observă că, în general, în poziție inițială, labiala, urmată de *i*, *ie* (*ia*), se palatalizează la stadiile de grup consonantic, dar le regăsim, de asemenea, și în poziție medială:

pt': *pt'étri* 'pietre'; *pt'etrǒje* 'pietroaie'; *aprópt'ie* 'apropie';
mń: *nińică* 'nimic'; *mńie* 'mie';

- Fricativele labiodentale **f**, **v** cunosc stadii specifice de palatalizare: **f** devine **s**, iar **v** devine **z** (uneori **d'** și chiar stadiul **ϕ**)⁹:
f > **s**: *fără grijă si!* 'fii'
v + **i** > **ϕ**: *jezurij* 'viezurii';
- Dentalele **t**, **d** se palatalizează la stadiile **t'**, **d'**¹⁰:

⁴ Monoftongarea lui *oa* în *o* este menționată într-un text de la 1768 scris cu litere latine și cu ortografie maghiară (cf. Sala 2001, 352).

⁵ I. Pătruț (1953, 212) aprecia că evoluția diftongului *oa* la *o* se datorează influenței limbii maghiare, însă, Gr. Rusu (1959, 64) îl consideră un fenomen românesc.

⁶ Fonetismul arhaic *ǰ* s-a conservat în localitatea Ieud și, implicit în subdialectul maramureșean, ca în subdialectul moldovean. Astfel de variante fonetice au fost menționate încă în 1925 de Tache Papahagi (LXIII).

⁷ "Prin palatalizare se înțelege deplasarea locului de articulare al unei consoane din orice zonă spre palatul dur. Această modificare se produce, în majoritatea cazurilor, sub influența unui iot următor (primar sau secundar)" cf. DSL, s.v. *palatalizare*. Sub acest aspect, localitatea Ieud, respectiv Maramureșul istoric, se caracterizează prin apartenența la aria cu labialele *p*, *b*, *m* palatalizate. În această arie, intră – pe lângă Maramureș și Crișana – și nordul Transilvaniei și Bucovina.

⁸ Matilda Caragiu Marioțeanu (1975, 159) consideră fenomenul de păstrare a elementului labial în aceste etape de palatalizare relativ recent, față de Moldova de exemplu, unde se înregistrează stadii finale fără elementul labial.

⁹ I. Pătruț (1958, 68-69) considera că stadiile *s*, *z* de palatalizare ale labiodentalelor *f*, *v* s-ar datora influenței ucrainenei.

¹⁰ "Palatalizarea dentalelor *t*, *d*, *l*, *n*, *r*, urmate de vocale prepalatale (*e*, *i*) și de iot (-y) caracterizează partea de vest și de nord a teritoriului lingvistic dacoromân și este un fenomen dialectal specific exclusiv acestui dialect (necunoscut dialectelor sud-dunărene)" (Caragiu Marioțeanu 1975, 168).

d + e, i > d': *d'e'de*'; *d'eșt'épt*' 'deștept'; *d'imińáța* 'dimineața'; *d'in* 'din'; *d'epárt'-o* 'depărtează-o'; *únd'e* 'unde';

t + e, i > t': *amínt'e* 'aminte'; *cít'odátă* 'câteodată'; *cumínt'e* 'cuminte'; *inaínt'e* 'înainte'; *múlt'e* 'multe'; *ńeșt'e* 'niște'; *nu t'i t'me* 'nu te teme'; *șt'ij'știi*; *șt'iy'știu*; *t'éme* 'teme';

- Sonantele **n, l** se palatalizează ("înmoaie") urmate de vocalele anterioare, **i**:

n + e, i > n': *anímal* 'animal'; *bíne* 'bine'; *dómne* 'Doamne'; *ńágră* 'neagră'; *ńeșt'e* 'niște'; *stínișu óre* 'Stânișoare';

l + e, i > l': *fel* 'fel';

- Africatele **č, ģ** sunt rostite "dur" în Maramureș (notate **č, ģ** în ALRR-Mar.) și sunt caracteristice subdialectului maramureșean. Pronunțarea "dură" a acestor consoane are drept consecință transformarea vocalelor anterioare, *e, i* în vocalele centrale corespunzătoare *ă, î*):

č: *ačáje* 'aceea'; *ačála* 'acela'; *čápă* 'ceapă'; *čál'e* 'cele'; *clipočínd* 'clipocind'; *crúčă* 'cruce'; *fáčăm* 'facem';

ģ: *fuģń* 'fugit';

- consoanele *s, ș, ț, z* sunt pronunțate dur (după ele, vocalele *e, i > ă, î*):
sosńt 'sosit'; *sosń* 'sosiți'; *șń* 'și';
- labiodentală *v* urmată de *o, u > h*: *o huńt* 'au vuit'; *huitúra* 'vuitura';
- grupul consonantic *tr* se reduce la *t* în: *cáń* 'către';
- prepozițiile: *pe > pă*; *de pe > di pă*.

2. TRĂSĂTURI MORFOLOGICE

- vocativul este construit cu interjecția *hăi* urmată de substantiv cu apocopă¹¹: *hăi ta*¹²! 'hăi tată!'
- verbele de conjugarea I se conjugă fără sufixele morfologice *-ez, -ezi, -ează* din limba standard: *d'epárt'-o!* 'depărtează-o!'
- perfectul compus realizat cu auxiliarul *o = a*: *o fost*¹³.
- prepoziția *fără* cu sensul 'doar că, numai'

¹¹ Apocopa este considerată un fenomen specific subdialectului maramureșean și constă în căderea uneia sau a mai multor silabe de după accent.

¹² Vocativul format cu ajutorul interjecției *hăi* are valoarea unei construcții cu sens de politețe, atât pentru masculin, cât și pentru feminin (cf. Farcaș 2009 a, 151).

¹³ Auxiliarul invariabil *o* duce la omonimia persoanelor 3 sg. cu 3 pl. (v. Farcaș 2009 a, 190).

3. TRĂSĂTURI LEXICALE

clopu 'pălărie' < magh. *kalap*;

hâdă 'urâtă' < ucr. *hyd*¹⁴

frecvența mare a interj. *no* < magh. *na*

În concluzie, analiza dialectală a textului de mai sus a permis excerptarea unor exemple care confirmă existența subdialectului maramureșean. Toate trăsăturile caracteristice ariei dialectale ale Maramureșului se regăsesc în povestirea "Fata pădurii", prin aceasta demonstrându-se vitalitatea trăsăturilor specifice care individualizează zona în discuție.

Bibliografie

- Caragiu Marioțeanu 1975 = Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975.
- Colciar 2012 = Rozalia Colciar, *Graiul din Feleacu (jud. Cluj)*, în Nicolae Mocanu, Dumitru Loșonți, Eugen Beltechi (eds.), *Lucrările celui de-Al XIV-lea Simpozion Internațional de Dialectologie (Cluj-Napoca, 16–17 septembrie 2010)*, Cluj-Napoca, Editurile Argonaut & Scriptor, 2012, p. 72–83.
- Farcaș 2009 a = Ioan-Mircea Farcaș, *Fonomorfologia subdialectului maramureșean*, Nürnberg, Editura Druckzentrum.
- Farcaș 2009 b = Ioan-Mircea Farcaș, *Lexicul subdialectului maramureșean*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- Pătruț 1953 = I. Pătruț, *Influențe maghiare în limba română*, în SCL, IV, 1953, p. 213-217.
- Pătruț 1958 = I. Pătruț, *Contribuții slave și maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne*, în CL, 1958, 3, p. 63-74.
- Sala 2001 = Marius Sala (coord.), *Enciclopedia limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, București.

¹⁴ Termeni de tipul *clop*, *hâd*, interj. *no* sunt cu răspândire generală în Maramureșul istoric (cf. Farcaș 2009 b, 118, 132).